

kazatelj, da plača le ni bila alfa in omega odločanja, da je treba upoštevati tudi »narodno stvar« in druge, z emocijami in pričakovanji nabite želje.

Bralec lahko ob tem ali onem poudarku pogreša še kakšno besedo ali pojasnilo več. Za vsako obdobje njenega delovanja je avtorica pojasnila veljavna pravila, ki so narekovala delo Glasbene matice. Morda bi veljalo ob njihovi temeljiti analizi tistega, kar jim je uspelo izpeljati, bolj izpostaviti tudi cilje, ki jih niso dosegli. Pri detekciji koncertnih sporedov, pripravljenih programov, vodilnih v Matici in imen skladateljev, ki so jih izvajali, je avtorica zelo natančna in to rdečo nit sledi skozi celotno delo. Premalo pa ob tem izvemo o »drugih« na prireditvah, o poslušalcih. Kakšne so bile vstopnine, so bile predstave dosegljive širšim krogom ali pa zgolj meščanski eliti? O tem, kako so nastope sprejemali kritiki, bi prav tako želeli izvedeti še kakšno besedo ali misel več. Ob omembi ustanovitve Glasbene akademije bi verjetno veljalo dodati, da je bila to edina od umetniških akademij, ustanovljena pred 2. svetovno vojno in da so bila prizadevanja na drugih dveh področjih, na likovnem in gledališkem, z ustanovitvijo ustreznih akademij kronana šele po koncu vojne; s tem poudarkom bi tozadevna prizadevanja Glasbene matice dobila še dodatno vrednost.

Knjiga je zanimiva za branje za širši krog publike, podatkovno pa je vsekakor najbolj nabita s podatki, ki bodo pritegnili muzikologe. Povezava na širšo družbeno stvarnost, kar bi jo naredilo še atraktivnejšo za ljubitelje drugih humanističnih strok, je nekoliko šibkejša točka monografije. V literaturi tako ne najdemo nekaterih temeljnih del o razgibanosti kulturnopolitičnega prostora na Slovenskem v času delovanja Glasbene matice, v več knjigah natisnjene kulturnopolitične zgodovine Slovencev v avstrijski dobi Ivana Prijatelja, analizo kulturne politike v Kraljevini SHS Ervina Dolenca, kulturnopolitičnih dilem v času 2. svetovne vojne Bojana Godeše itd. V tovrstnih delih bi lahko našli še marsikaj takega, kar bi izpostavilo pomen Glasbene matice in utrdilo njen opis kot enega izmed najpomembnejših slovenskih društev iz svojega obdobja. Avtorica je skozi delo poudarila pomen posameznih najbolj vidnih članov društva, marsikje lahko slutimo, da je njen uspeh zasluga »diplomatskih« spretnosti obeh Ravniharjev, Frana in sina Vladimirja, ki sta bila predsednika Glasbene matice dolga desetletja. Da ob tem ni bilo prostora za gnilo kompromisarstvo, kakšna stopnja odločnosti je obveljala v odnosu do oblasti, bi težko izvedeli zgolj iz gradiva društva. V znanstveni literaturi npr. že omenjeni podatek, da je predsednik Glasbene matice Vladimir Ravnihar leta 1941 kot najstarejši član deputacije slovenskih kulturnih ustanov pri najvišjem predstavniku italijanskih okupacijskih oblasti prebral tako odločno spomenico kulturnih ustanov, da o njej časopisje tedaj niti ni poročalo (za razliko od tistih, ki so se prilizovali predstavnikom

Italije), bi npr. še okrepilo vtis o odločnosti vodstva Matice ob soočenjih s predstavniki oblasti.

Izpostaviti velja še tiste odlike knjige, ki zelo popestrijo branje že sicer zelo zanimive monografije. Verjetno niti ni potrebno posebej razpredati, da na znanstveni aparat ne moremo imeti kakšnih pripomb, saj je avtorica vestno citirala zbrano gradivo in vire na koncu tudi komentirala in sistematično navedla; to bi pač moralo biti načelo, ki naj bi ga spoštoval vsak resnejši raziskovalec. Ni pa vsako znanstveno delo tako kot to obogateno z drugimi dodatki. Besedilo skozi celotno knjigo krasi izvrsten izbor slikovnega gradiva. Del izbora so tudi portreti pomembnih članov in sodelavcev Glasbene matice. Ob teh je avtorica dodala obširnejše biografije z osnovnimi življenjskimi podatki, glasbenimi uspehi in bolj konkretno njihovem prispevku pri ustvarjalni rasti Matice. Bralca ti dodatki povsem nevsiljivo vodijo do preprostega sklepa, da uspešnega delovanja katerekoli kulturne ustanove pač ne more biti brez predanih in kreativnih ustvarjalcev.

Znanstvena monografija Nataše Cigoj Krstulović je zanimivo branje za vse, ki jih zanima naša kulturna preteklost. Knjiga se bere tekoče in bralca ne pusti preveč lahko od sebe.

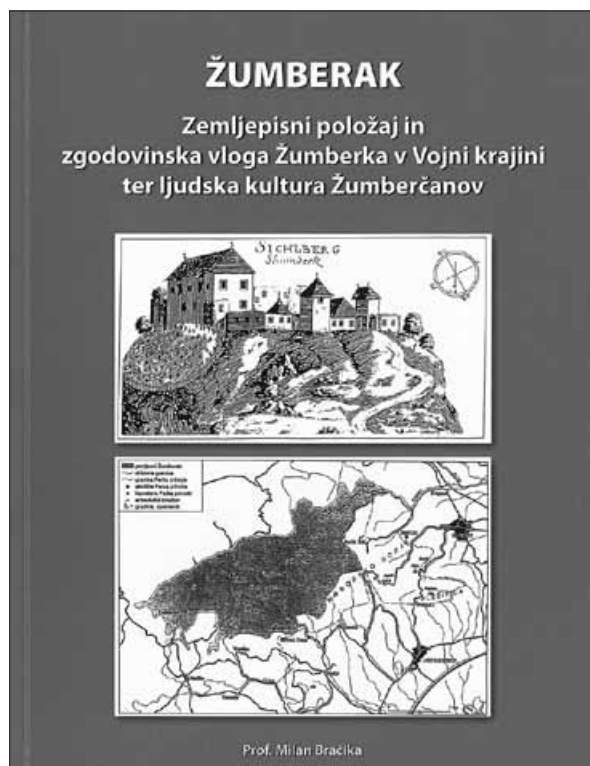
Aleš Gabrič

Milan Bračika: Žumberak. Zemljepisni položaj in zgodovinska vloga Žumberka v Vojni krajini ter ljudska kultura Žumberčanov. Metlika: KUD Žumberak Novo mesto, 2015, 95 strani.

Avtor knjige Milan Bračika je leta 1984 diplomiral iz zgodovine in etnologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Na srednjih šolah v Novem mestu, Črnomlju in Metliki je poučeval zgodovino in zemljepis. Po materi izhaja iz ene najstarejših metliških meščanskih rodbin, vendar se po očetovem poreklu smatra za trdnega Žumberčana in pravega potomca Uskokov. Zato se je posvetil zbiranju gradiva za zgodovino Žumberka in vlogi Uskokov v njeni preteklosti. Njegovo delo o Žumberku je doslej edini celovit prikaz tega področja.

V času študija mi je predlagal, da bi pripravil načrt ekskurzije na območje Žumberka. Z veseljem sem sprejel njegovo pobudo in 23. oktobra 1984 sem študente zgodovine popeljal na to območje. Najprej smo se ustavili v Metliki, se seznanili z njeno preteklostjo in ogledali znamenitosti. Nato pa nas je Bračika usmeril na območje Žumberka proti Vivodini, kjer nas je sprejel tamkajšnji župnik Slovenec Ludvik Slamnik (rojen 24. julija 1904 v Žirovnici, župnik na

Vivodini od 1946 do 1986, umrl v Žirovnici 29. marca 1989), kajti pretežni del krajanov je bil slovenske narodnosti. Od tu smo se vrnil na hrvaško ozemlje in si ogledali grad Ozalj in njegove muzejske zbirke (vodil nas je prof Martin Vajdić). Nadaljnja pot nas je vodila skozi osrednji del Žumberka, naš cilj pa je bil kraj Sošice, kjer nas je sprejel uniatski župnik Stjepan Benko in seznanil z uniatsko problematiko. Še danes sem hvaležen Milanu Bračički za to pobudo.

V razpravo o geografski, zgodovinski in etnografski značilnosti Žumberka nas uvede pesem Jovana Hranilovića »*Dragomu Žumberku*«.

Prvi del knjige Milan Bračička posveča geografskim značilnostim Žumberka. Žumberak zavzema ozemlje, ki na jugozahodu sega do roba Bele krajine, a na severovzhodu se spušča do najvzhodnejšega dela kraškega polja in brega nad Posavsko ravnico med Mokricami in Bregano. V okviru teh meja se Žumberak razteza znotraj nekoliko izkrivljene elipse, katere daljša os gre v smeri jugozahod–severovzhod v dolžini okrog 40 kilometrov. Žumberška gora ali Gorjanci je ime za najvišji venec žumberških vrhov, ki v loku zapirajo območje od severozahoda in severa proti Republiki Sloveniji. Najvišji vrh Žumberške gore je Trdinov vrh oz. Gera (1181 m). Avtor podrobno razpravlja še o geoloških razmerah, podnebju in vodovju. Skozi Žumberak teče rečica Kupčina, ki jo napaja več potokov. Zanima ga tudi rastlinstvo in živalstvo. Posebej se zaustavi pri gospodarskem razvoju in ugotavlja, da je približno 55 % površine zaraslo z gozdom, ostalo pa so pašniki, travniki in njive (le 15 %). Živinoreja je tradicio-

nalna gospodarska panoga, medtem ko je industrija slabo razvita. Počasi se razvija turizem, ki je najbolj perspektiven del gospodarskega razvoja. Avtor predstavi tudi demografske razmere skozi daljše obdobje. Žumberška naselja oz. vasi so majhne in razsute po celotnem Žumberku.

Značilnost družbenih odnosov v Žumberku so predstavljale zadrage, ki so se v Žumberku razvile v času obstoja Vojne krajine (1540–1881). Vezane so bile na pripadnike naseljenih Uskokov. Avtor opiše njihovo strukturo, gospodarsko življenje, medsebojne odnose, navade in običaje. V Žumberak priseljeni Uskoki so pripadali raznim rodovom, ki so po poreklu izhajali iz Bosne in Srbije. Osredotoči se na tri rodove: Badovince, Hraniloviće in Gvozdanoviće, ki so do najnovejšega časa imeli velik vpliv na raznih področjih družbenih dejavnosti. Posebej opiše življenje treh pomembnih Žumberčanov. Petar Vid Gvozdanović (1738–1802) je zaradi vojaških uspehov napredoval v generala Vojne krajine. Jovan Hranilović (1855–1924) je bil župnik v raznih krajih, predvsem pa pesnik »Žumberških elegij«. Ilija Badovinac (1917–1944) je sodeloval v NOB in bil razglašen za narodnega heroja.

Drugi del knjige je Milan Bračička v prvem poglavju posvetil zgodovinskemu razvoju Žumberka. Žumberak naj bi bil naseljen že v železni dobi (ok. 700 pr. Kr.), ko so se priselili Iliri, pozneje naj bi čez Gorjance prodrli Kelti. Leta 35 pr. Kr. je rimski cesar Oktavijan Avgust osvojil Ilirik in tako je tudi Žumberak prišel pod rimsko oblast. Po propadu rimskega cesarstva je prvi dotok slovanskega prebivalstva prišel v Žumberak z vzhoda. Današnja republiška in etnična meja v Žumberku je rezultat večkratnih političnih sprememb v zgodovini. Ofenziva srednjeveških dinastov s Kranjske, Spanheimov ob spodnji Krki in prek Gorjancev, in Višnjegorskih proti Beli krajini, je v drugi polovici 12. stoletja odtrgala od Hrvaške ravnino ob Krki in Savi do Bregane hkrati pa poleg Bele krajine tudi Žumberak na jugovzhodnem področju Gorjancev. Zelo pomembno je, da je leta 1228 prišel v Metliško marko sorodnik Višnjegorskih, oglejski patriarh Bertold Andeško-Meranski. Ta je to ozemlje iztrgal Zagrebški škofiji in ga vključil v cerkveno območje oglejskega patriarhata.

Ko je v 16. stoletju turška nevarnost zahtevala utrditev meje, so bili na gospostvo Žumberak naseljeni Uskoki kot kmetje vojaki s posebnimi dolžnostmi in pravicami pri služenju vojske v obmejnih utrdbah. Čeprav je Žumberak formalno še spadal h Kranjski in so Uskoki tej deželi plačevali tudi majhen davek, je poseben razvoj to območje odtrgal od ostale Kranjske. Ob reorganizaciji Vojne krajine je prišel Žumberak v okvir generalata v Karlovcu in s tem pod upravo dunajskih vojaških uradov. Kranjska je večkrat do konca 19. stoletja skušala uveljaviti pravice do tega ozemlja, a brez uspeha.

Selitve Uskokov v Žumberak so se začele leta

1530, ki so jim sledile še tri, vse do leta 1539. Na ta način so si začeli Habsburžani prizadevati za učinkovito obrambo pred napadi Turkov. Naseljeni kolonisti so se omenjali z različnimi imeni: Prebegi, Uskoki, Vlahi, Čiči, Srbi. Glede na to, da so bili naseljenci po večini pravoslavni Srbi, ki so se ukvarjali z živinorejo, so za njih začeli uporabljati ime Vlahi. Te Uskoke so vodili uskoški vojvode, ki jih avtor podrobneje navaja. Po preureditvi Vojne krajine v dva generalata leta 1578 je bil Žumberak podrejen Karlovškemu generalatu. Po ukinitvi Vojne krajine leta 1881 se je pojavilo vprašanje, komu naj pripada Žumberak – ali Kranjski ali Hrvaški. Žumberak je bil dodeljen civilni Hrvaški. Stara uskoška družinska rodovna skupnost (zadruga, ki je dolgo ohranjala prvine južnoslovanske zadruge) se je konec 19. ali v začetku 20. stoletja začela razkrajati. Veliko žumberškega prebivalstva se je v novejšem času izselilo in se v povojnem času skrčilo kar za štiri petine. Milan Bračička se je v prvi vrsti posvetil tujim naseljencem Uskokom. Nikjer pa v tekstu ne obravnava odnosov in razmerja med staroselci Hrvati in Uskoki na vzhodnem delu ali do Slovencev v zahodnem delu Žumberka.¹

Precej obsežno in na določenih mestih dokaj podrobno drugo poglavje posveti avtor delovanju pravoslavne in uniatske (grškokatoliške) cerkvene skupnosti na območju Žumberka. Kot izhodišče za razpravo se osredotoči na 16. stoletje, ko je grška pravoslavna patriarhija priznala avtokefalnost dvema slovanskima pravoslavlima patriarhijama, in sicer srbski pravoslavni Pečki patriarhiji (1557) in ruski pravoslavni Moskovski patriarhiji (1589). Po Augsburgem verskem miru leta 1555, ko se je v severni in zahodni Evropi od katoliške cerkve odcepila protestantska cerkev, si je rimskokatoliška cerkev to izgubo jurisdikcije skušala nadomestiti v južni in vzhodni Evropi. Z metodo uniatstva (t.j. priznanje papeževega primata) je rimskokatoliška cerkev širila jurisdikcijo na ozemlje ruske pravoslavne (Brestovska unija 1595) in na ozemlje srbske pravoslavne cerkve (Marčanska unija 1611).

Ker se je do začetka 17. stoletja v Vojno krajino

naselilo že precej pravoslavnega prebivalstva, se je pokazala potreba, da pravoslavni dobijo svojo škofijo. Leta 1609 je bila za vse pravoslavne naselbine na Hrvaškem ustanovljena Marčanska škofija, ki pa je ostala v povezavi s srbsko pravoslavno cerkvijo. Sestavni del te škofije je bil tudi Žumberak. Leta 1611 pa je pod pritiskom zagrebškega škofa Petra Dometroviča prvi pravoslavni marčanski škof Simeon Vrantanja sprejel uniatstvo. Naslednje marčanske škofove, ki so tudi pristali na unijo, pa je še naprej potrjeval Pečki patriarh. Postopoma je Marčanska škofija izgubila svojo samostojnost in postala podrejena zagrebškemu škofu. To je trajalo do leta 1777, ko je bila ustanovljena posebna uniatska Križevačka škofija. Avtor nato spremlja delovanje posameznih križevačkih škofov. Leta 1966 za časa enajstega križevskega škofa Gabrijela Bukatka (1952–1981) je bilo središče Križevske škofije preneseno v Zagreb.

Tretji del knjige je posvečen etnografskim značilnostim Žumberka. Na kratko nas seznanja z značilnostmi stavbarstva, nekoliko obširneje pa se posveti opisu ženske in moške narodne noše Žumberčanov. Pri tem opozarja, da se razlikuje noša med pripadniki rimskokatoliške in grškokatoliške vere. Posebej se posveti ljudskim pesmim in običajem, vezanim vezanim na krščanske praznike (božič, velika noč, krstna slava, pogrebni običaji, pust ipd.).

Knjigi je dodan imenski seznam ter seznam slik in zemljevidov. Priložen je tudi spisek uporabljene literature. Žal moram opozoriti, da je priloženo zelo veliko črno-belega slikovnega gradiva, ki pa je zelo slabo razpoznavno zaradi slabe tehnične izvedbe.

Ignacij Voje

Cvetoči klas pelina: slovenski begunci v Avstriji po letu 1945 (ur. Lenart Rihar). Ljubljana: Družina: Rafaelova družba, 2014, 294 strani.

Kocmur Marjan: Umik čez Ljubelj, maj 1945, skozi objektiv Marjana Kocmurja (ur. Boštjan Kocmur, Tamino Petelinšek in Primož Lampič). Celovec: Mohorjeva družba, 2015, 159 strani.

Ob 70-letnici konca druge svetovne vojne sta izšli dve knjigi, ki sta si po obravnavani tematiki zelo podobni in sta namenjeni isti ciljni skupini: neposrednim udeležencem begunskega eksodusa, njihovim potomcem, prijateljem ter tistim, ki jih zanima zgodovina tega obdobja ali pa so fotografski navdušenci in jih zanimajo motivi in tehnična plat posnetih fotografij. Ob bolj skrbnem pregledu pa se izkaže, da

¹ Skoraj istočasno kot Bračičkova knjiga je izšlo v Zagrebu delo Draga Vukelića, *Žumberački uskoci. Unijačenje i odnarođivanje*. Zagreb: Srbski narodni svet, 2015, 507 strani. V delu zelo podrobno opisuje njihov prihod na območje, ki so ga zasedali staroselci Hrvatje in Slovenci. Razlikovali so se v verskem, nacionalnem in jezikovnem pogledu. Opisuje njihovo življenje, nošo, običaje, moralo, organizacijo življenja, gospodarsko udejstvovanje, družbeni status itd. Eden od vzrokov, ki je Vukelića usmeril v pisanje knjige o žumberških Uskokih, je dejstvo, da uskoški Žumberak izumira. Pred prihodom Uskokov v Žumberak, naj bi na tem območju živelo okrog 1000 prebivalcev. V štirih selitvah do leta 1540 naj bi se v Žumberak naselilo približno 3000 Uskokov. Število prebivalstva je naraščalo vse do konca 19. stoletja, ko je doseglo število 10.000. Nato je nekaj časa stagniralo. V obdobju Kraljevine Jugoslavije je doseglo preko 18.000 prebivalcev, nato pa se začne drastično upadanje. Danes je veliko vasi praznih, prebivalcev pa ni več kot 1000.